

Výchova uživatelů na pedagogické fakultě

Ivo Brožek, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Cílem tohoto příspěvku je zmínit třicet let zkušeností s výchovou uživatelů a zejména s informační výchovou na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (v letech 1964-1991 se jednalo o samostatnou Pedagogickou fakultu). Nejde tedy o práci teoretickou či syntetizující, nýbrž o popis stavu na jedné fakultě. Předpokládám, že obdobné příspěvky z dalších pracovišť vytvoří mozaiku, která čtenářům nabídne spektrum názorů a zkušeností.

Se soustavnou informační výukou začala na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem v 70. letech vedoucí ústřední knihovny PhDr. Věra Měsíčková. Vedle úvodní instruktáže pro studenty nastupujících prvních ročníků (v rozsahu tří až pěti hodin) zavedla od roku 1971/72

jednosemestrový kurs pro přípravu budoucích učitelů-školních knihovníků základních devítiletých škol (tato činnost byla součástí tehdejšího výzkumného úkolu P 18.333.054).

Od školního roku 1974/75 byla tato činnost transformována jako **obor „práce s knihou“** v rámci nově zaváděného povinného předmětu **“společenskopolitická praxe”** (SPP). Obecným cílem SPP bylo vytvářet dovednosti vést dětské kolektivy ve vybraných oborech zájmové činnosti (např. zájmové kroužky dramatické, přírodovědné, technické, estetické, sportovní a turistické oddíly, pionýrské oddíly). Dr. Měsíčková této příležitosti využila a prosadila zaměření knihovnické. Jeden semestr studenti absolvovali teoretickou výuku, osvojili si evidenci knih, katalogizaci, výpůjční evidenci - tedy základy práce knihovníka školní knihovny. V dalších semestrech pak docházeli do jednotlivých ústeckých škol, kde pomáhali ve školní knihovně. Tam vykonali mnoho poctivé práce, od vynášení knih „školních knihoven“ z půd a různých zaprášených skříní, přes vybudování kvalitních katalogů ve fungujících školních knihovnách, až k samostatné akci se žáky, které pak věnovali závěrečnou práci. Jejich přínos byl oceňován děkovnými dopisy učitelů-knihovníků i ředitelů škol. Po absolvování SPP práce s knihou obdrželi studenti osvědčení o získané kvalifikaci.

Po odchodu dr. Měsíčkové do důchodu jsem od října 1984 vedl tento kurs já, až do listopadu 1989, kdy si studenti vymohli zrušení předmětu společenskopolitická praxe pro jeho ideologické zaměření (které se ovšem v “práci s knihou”, podle mého názoru, viditelně neprojevovalo).

V osmdesátých letech 20. století se podařilo prosadit prvky informační výchovy do učebních osnov a učebnic pro základní a střední školy (V. Smetáček, M. Vacková a další), budovat školní knihovny jako odborné učebny nebo informační střediska, pořádat ukázkové vyučovací hodiny ve školních knihovnách atd. V reakci na tento trend proběhl v letech 1986-1988 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy čtyřsemestrový kurs “Informatická výchova”. Jako závěrečnou práci jsem v něm (v rámci rezortního výzkumného úkolu RŠ-I-11 Rozvoj systému vědeckých informací v oblasti výchovy, vzdělávání, školství a pedagogických věd, dílčí úkol 05 Výzkum výchovy k práci s informacemi a informačního zabezpečení na ZŠ, SŠ a VŠ) provedl průzkum informačních znalostí studentů různých ročníků Pedagogické fakulty a středních škol. Test informačních znalostí ukázal značné mezery ve znalostech, které by podle osnov žáci měli mít – ale závěry výzkumného úkolu se „rozplynuly do ztracena“.

Od akademického roku 1996/1997 vedu na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem jednosemestrový **výběrový kurs “Základy knihovnictví a bibliografie”** na katedře bohemistiky. Má rozsah 2 hodiny týdně a je zakončen zápočtem, pro který je požadováno zpracování rešerše. Téma rešerše si volí student sám (podle tématu své diplomové či seminární práce, k nimž tak vlastně rešerše představuje nezbytnou informační

přípravu), hodnotí se relevantnost záznamů, správnost zpracování bibliografických záznamů, jejich uspořádání. Letos tento kurs probíhá tedy již sedmým rokem. Jeho náplň není neměnná, nýbrž postupně odráží změny v informačních technologiích. Zprvu jedna a nyní již dvě lekce se odehrávají v počítačové učebně, kde jsou studenti seznamováni s informačními zdroji na CD-ROM (Česká národní bibliografie) instalovanými na univerzitním CD-ROM serveru, katalogy knihoven na Internetu (dříve přístup přes telnet a gopher, nyní přes webová rozhraní), bibliografickými a plnotextovými informačními zdroji.

Na naší fakultě je kromě magisterských učitelských studijních oborů též akreditováno několik studijních oborů bakalářských. V oboru Základy humanitní vzdělanosti byl od akademického roku 1997/1998 zařazen do 2. ročníku povinný jednosemestrový **kurs "Úvod do knihovnictví"** s dotací 3 hodiny týdně, zakončený zkouškou, jehož výuku jsem zajišťoval. Jeho náplň byla podobná jako výše uvedený výběrový kurs, větší hodinový rozsah umožňoval zařadit i exkurzi do pražských knihoven (Národní knihovna, Městská knihovna), více procvičit knihovnickou techniku (budoucí bakaláři by měli být schopni např. v kulturních institucích spravovat knihovnu), naopak jsem se pochopitelně u nich nezabýval výchovou žáků základních a středních škol k práci s informacemi. Zkouška obsahovala písemnou část (test 30 otázek a zpracování bibliografického záznamu knihy) a ústní část, byla hodnocena zpracovaná rešerše a přihlížel jsem i k výsledkům průběžných testů. Vzhledem k tomu, že nešlo o kurs výběrový, kam se přihlašují jen zájemci, ale o kurs povinný, výuku ztěžovala zřejmě nechuť některých studentů. Po třech letech došlo k úpravám studijního plánu a tento předmět byl vypuštěn.

Tradiční formou informační výchovy jsou **jednorázové instruktáže** pro studenty prvních ročníků. V letech 1985-1990 byly zařazeny do povinného úvodního „bloku“ přednášek a instruktáží; v současnosti se již nejedná o akci s povinnou účastí, a proto se jí účastní minimum zájemců.

Program Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy „Informační zdroje“ vyvolal potřebu širokého proškolení uživatelů (za řad akademických pracovníků i studentů) a současně akademickými celoplošnými licencemi některých zdrojů poskytl možnost zácviku na plných verzích. V rámci celostátních akcí „Březen měsíc Internetu“ a „Týden knihoven“ pořádám každoročně **praktické semináře Prezentace elektronických informačních zdrojů dostupných na Internetu**. Cílem je prakticky předvést možnosti přístupu do těch bibliografických a plnotextových databází, které jsou dostupné v síti UJEP. Semináře se konají v dobře vybavené počítačové učebně, takže účastníci si mohou hned vše vyzkoušet. Na požádání jsem prováděl i další akce pro konkrétní katedry.

Jsem si vědom toho, že realizované akce v současnosti ovlivní jen malou část našich studentů. V budoucnosti bychom rádi patřičně rozšířili webovské stránky naší knihovny, aby studenti mohli na nich najít potřebné informace.

Literatura

- MĚSÍČKOVÁ, Věra. Některé poznatky z experimentální výuky budoucích učitelů – knihovníků ZDŠ. Knihovnictví a bibliografie, XXVII, 1975, č. 5, s. 32-39.
MĚSÍČKOVÁ, Věra. Učitel a školní knihovna. Komenský, 99, 1974/75, č. 5, s. 289-293.
MĚSÍČKOVÁ, Věra. Obor práce s knihou ve společensko-politické praxi na Pedagogické fakultě v Ústí n. L. Knihovnictví a bibliografie, XXIX, 1977, č. 3, s. 37-42.

BROŽEK, Ivo. Informační výuka na Pedagogické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. In: Celostátní porada vysokoškolských knihoven Ostrava 9.-10. listopadu 1999. Sborník příspěvků <<http://knihovna.vsb.cz/cpvs1999/sbornik/brozek.htm>>

Přílohy

Příloha č. 1

Společenskopolitická praxe, obor práce s knihou Tematický plán lekcí (V. Měsíčková 1977)

1. Poslání oboru práce s knihou. Nové úkoly školních knihoven.
2. Základy informatiky. Hlavní zásady práce s odbornými informacemi. Úkoly školních knihoven v tomto procesu.
3. Směrnice, pokyny a předpisy pro školní knihovny. Třídnost informací.
4. Výchova čtenářů, spec. práce s dětským čtenářem.
- 5.-6. Jmenná katalogizace.
7. Akvizice fondů. Prověрка fondů.
8. Knihovnická technika.
- 9.-10. Klasifikace.
11. Bibliografie. Informační služby.
12. Dějiny knihoven. Mechanizace a automatizace v informačních systémech.
- 13.-14. Exkurze.

Příloha č. 2

Úvod do knihovnictví (1997)

Tematické okruhy ke zkoušce

1. Dějiny písma, knihy a tisku
2. Dějiny knihoven, zejména v Čechách
3. Druhy knihoven a informačních institucí v České republice
4. Informační fondy, informační prameny, typologie
5. Akvizice informačních pramenů
6. Evidence přírůstků
7. Identifikační popis (jmenná katalogizace), standardy
8. Věcná katalogizace - předmětový katalog, systematický katalog
9. Automatizace knihoven - knihovnický systém TINLIB
10. Služby uživatelům knihoven
11. Bibliografická a rešeršní činnost
12. Práce s literaturou při studiu, bakalářská práce z bibliografického hlediska
13. Informační zdroje dostupné na Internetu
14. CD-ROM a multimédia
15. Bibliopedagogika. Informační etika

Zkušební test

1. Jaká byla základní vývojová období lidské komunikace?
2. Co víte o antických knihovnách:

3. Co víte o knihovnách ve středověku:
4. Které druhy knihoven existovaly v Čechách v 18. a 19. století:
5. Které druhy knihoven byly v Československu za 1. republiky:
6. Které druhy knihoven existují nyní v České republice:
7. Na které části se člení informační fond:
8. Co je to informační pramen (dokument):
9. Členění dokumentů podle způsobu uložení informací v dokumentech:
10. Členění dokumentů podle stupně informační zpracovanosti:
11. Členění písemných dokumentů (3 hlavní skupiny):
12. Druhy knih:
13. Druhy periodik:
14. Jak se nazývá činnost knihovny při získávání informačních pramenů:
15. Do které evidence se zapisují knihy nakoupené do knihovny ?
16. Jaké jsou hlavní části bibliografického záznamu ?
17. Co je rozhodujícím pramenem popisu knihy ?
18. Jak se do záznamu uvádějí doplňky, opravy apod. učiněné katalogizátorem ?
19. Jaký prvek záznamu vyjadřuje obsah (tematiku) dokumentu:
20. Z jakých prvků se skládá předmětové heslo:
21. V kterém dokumentu jsou obsaženy práva a povinnosti čtenářů knihovny:
22. Jaké jsou fáze zpracování diplomové (bakalářské) práce a jaké jsou její části:
23. Co je to rešerše:
24. Jaké služby poskytuje Internet:
25. Co je CD-ROM:
26. Co to jsou multimédia:
27. Jaké knihovny jsou na Univerzitě J. E. Purkyně:
28. Co označuje signatura:
29. Co je to klíčové slovo (při hledání v počítačovém katalogu):
30. Co znamená termín www:

Základy knihovnictví a bibliografie (2003)

Cíl:

Seznámit studenty se základními pojmy, teorií a praxí knihovnictví a bibliografie, se zvláštním zřetelem k oboru český jazyk. Naučit je zpracovávat bibliografické záznamy, rešerše, vyhledávat v katalozích knihoven i v informačních zdrojích na Internetu. Proškolit je v knihovnické technice, aby mohli na školách spravovat školní knihovnu.

Témata jednotlivých lekcí:

1. Úvod do problematiky, základní pojmy, vstupní test informačních znalostí
2. Dějiny písma, knihy a tisku. Dějiny knihoven a informačních institucí.
3. Typologie informačních pramenů. Akvizice.
4. Identifikační popis. Bibliografický záznam podle ČSN 01 0195 a AACR.
5. Identifikační popis - složitější případy. Bibliografické citace podle ČSN ISO 690
6. Věcné zpracování a vyhledávání (předmětová hesla, tezaury, hierarchické třídění).
7. Bibliografie (dějiny, typologie, základní bibliografické soupisy a databáze). Rešerše.
8. Informační zdroje přístupné na Internetu.
9. CD-ROM jako specifický informační pramen. Multimédia.
10. Práce s literaturou při studiu. Diplomová práce z bibliografického hlediska.
11. Knihovnická technika ve školních knihovnách. Fondy a služby knihoven na UJEP.
12. Fondy a služby Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem (exkurze).
13. Bibliopedagogika. Výchova k práci s informacemi v předmětu český jazyk na ZŠ a SŠ.

14. Zhodnocení zpracovaných rešerší. Závěrečná anketa, závěr kursu.

Vstupní test informačních znalostí

1. Kterou knihovnu navštěvujete
2. Jak často navštěvujete knihovnu (1x týdně či častěji, 1x za 14 dní, 1x měsíčně, méně často)
3. Jakým způsobem si při studiu zpracováváte studovanou publikaci (píšete si poznámky, jen hlavní myšlenky, jen zajímavé citáty, podtrháváte si v knize)
4. Jakým způsobem si vedete osobní dokumentaci (v sešitě, na vol. listech, na kartách - lístečích, v počítači)
5. Které druhy služeb knihovny znáte a používáte
6. V kterých katalozích knihovny umíte hledat
7. Jak se jmenuje české nakladatelství specializované na pedagogickou literaturu
8. Kde se při studiu zjistí význam odborných výrazů (termínů)
9. Co znamená termín anotace
10. Co znamená termín referát (abstrakt)
11. Co znamená termín bibliografie
12. Uveďte, co patří do informačního aparátu knihy
13. Znáte abecední řazení hesel v rejstříku?- určete správné pořadí hesel:
 - a) Čapek, Daněk, Dvořák, Ďuriš, Erben
 - b) Čapek, Daněk, Ďuriš, Dvořák, Erben
14. Co označuje signatura
15. Kde budete v lístkovém jmenném katalogu hledat knihu "4. sjezd Svazu československých spisovatelů" (pod kterým záhlavím, tj. slovem)
16. Jaký druh literatury se zpravidla v předmětovém katalogu nezpracovává
17. Jak hodnotíte své celkové znalosti a dovednosti v oblasti práce s informacemi